

Elmaz Qemal Dokle

NARODNA TRADICIJA KROZ NIBET MUZIKU

Pred da zborime za **nibet**, da poljame kuje se muzičke tradicionalni instrumenti so kuje se sviret i igraje ovja odbrane melodije, ot narodne pesne, spletene ka biseri vo đerdan, ot ke izvira i ggori ka planinske vodopadi ovaja goranska autentična magija šo se vika i poznata je ka **nibet**. (Etimologija ot ovja ime ište ne mi je poznato) Naš nibet je sličan so “Kaba” ot severna Grčka i južna Albanija šo go prati klarinet (grneta) i instrumentalni “potpuri” ot sredna Albanija. Vo naš nibet kroz 15 izvorne melodije se žela, se smije i se puje za naša sudbina. Ja nesom ekspert ot muzika, etnografija i muzikologija, ka autor ot kniga “Borje i Borjani” reši da gi pišam ovja redoj za naši svadbeni običaji, narodni orkestar i nibet.

Tupani:

Akademik Vaso Tole, vo kniga negova “Enciklopedia e muzikes popullore Shqiptare“ za tupan (daullja) pišuje:

“Tupan je narodni muzički instrument, koj pripada skupini membranofonih udarki”¹. Ovja tradicionalni instrumnt vo Gora i Kosovo je poznat kao *tupan*, vo Albanija *Lodër* ili *Daulle*, vo Srbija *goč*, vo Bulgarija *bubanj*. Tupan je naprajen ot tri prirodni materijali: 1. *Lup* se praj ot bukovo, orahovo ili ot koštanovo drvo, 2. *Membrana* ot koža, 3. *Konopec* (sidim, juže), ot krp, za tupane se koristet dve vrste čukaljke (udarke): *-prtec* (pračka) naprajen ot vrba i *-čukalo* (čukan) ot orahovo drvo.

Golem širok prstenest obruč (lup ot orahovo, sljivino ili koštanovo drvo) je zatrvoren so koža, od jena strana so kozja (visok ton), a ot druga so ofčja koža, telečka pa i magarečka (dupli dlbok ton). Vo debela koža se udara so debelo stapče (“čukalo”), a vo tenka koža so tenok drven prt (“prtec”). Koža i prsten (lup) se vrzane i stegnate so konopec, kolko šo mu trebe majstoru

Balkanska škola ot svirene so tupani podrazumeva *svirene* (a ne pratnja) melodije. Pri čemu so tenok prt se *uči* (izobražava, srb.), *meson* (alb.) sve šo svirač saka da kaže, dok so čukalo samo (punktiraje) označavaje određene melodijske mesta.

Tupan so svirle, a često i kao solo instrument. Ot pamtavek bif nezamenljiv instrument na sefske veselja (svadbe, suneti i druge sevske proslave: Fiter Bajram, Kurban Bajram, Đurdevden, Nova godina, i druge narodne, verske i državne praznici)

I ako reč tupani saka da reče više ot jeden tupan, ka se spomina na slučaj ot svadbe se razbira kao muzička grupa, tupani i svirle, (kašo se veli: Za svadba deteva som fativ dve rale tupani. Dve svirle i dva tupana), baš tačno tupani se orkestar (Muzička tajfa, banda, grupa) ot svadba, kna ili sunet, vo goranske sella ovja orkestar je so četiri instrumenta, dva tupana i dve svirle, retko 4 tupana i 4 svirle “čift tupani” (smega prajle svadba so čift tupani). Tupan je jeden ot najstari

¹ Akademik Vaso Tole, vo kniga negova “Enciklopedia e muzikes popullore Shqiptare germa D (Daulja) dhe C (Curla)” za tupan (daullja)

narodni membranofonih muzički instrumenti, što ne evulirav ot pamtivek. ni kao lik, pa ni materiali ot kuje je stvoren. Velet da negovo potekllo je dillboko vo stara era ot Azija, a ke nas došof, ot nekogašna Trakija ot kede se misli da se preterane naši čukun dedovci na 11-12 vek.

Vekovima tupan igrafo golema ulloga i kao alet što javuje vreme, napre ke nas nemale masivno sahati za merujene i kažuene tačno vreme. Vo naš kraj i den denešen je evidentno, publikirane Ramazanski vaktoj so tupan, na ovja mesec tupandžije se putpuno angažirane da javet so tupan koga je vreme ot: Sufur, vaktoj ot kllananje, ikindija, iftar, taravija i drugi Ramazanski običaji. Svaki petok, na hubavi denoj (Delenina) selanski tupandžije qe ilezet na gumena i će im tupaje dejkem da igraje, ovaja vrsata tupandžije ne bile cigani, nemale svirle, tupale solo samo so tupan. Napre so sefski tupan, so jeden tipičen ritm se digalla potera protiv haramije, Seloj, Poplava, Pllatoj, Ognoj i druge ne streče, Svako selo imamallo jeden ili dva tupandžije, oni se zanimale, normalno i se pllačale kao grobari, drvvari, polaci, tellalldžije, pošivale plevne so sllama i drugi mini zanahati. Vo Borje porodica činari, evo tri generacije ka se zanima so ovja zanahet.

Svirla (naš.), curla, cula (alb.), zurla, zurna (srp.)

Gojković, Andrijana vo kniga “*Narodni muzički instrumenti*” veli: “Svirla je drven naroden duvački (aerofoni) muzički instrument, što liči na šupeljka i oboe”². Se nahoda vo folklorna tradicija Makedonije, Srbije, Turkiye, Albanije i mlogo druge zemne, so razne imena (ghaiti, rhaiti, Shawm, Mizmar...). Isto take se koristi vo narodna muzika ot zemnete vo region, osobito vo Ermenija, Bulgarija, Azerbejđan, Irak, Kurdistan, Kosovo, Grčka, Bosna , i druge istočne zemne. I ako je mlogo često vo romski – ciganski i turski tradicionalni grupa, ona je ot orientalno poreklo.

Svirla najčesto se praj od drvo orahovo ili drvo ot sljive. Ime *zurla* (svirle) došlo ot turski reč “zurna, surla”, koj tuje došf ot persiski reč suna(j). Svirle se sastoi ot dva dela: konuska cefka i trska so disk na gornujet kraj. Svirlla ima sedom dupke i jena nalečna dupka ot zdna strana, take i izduhni dupke pri donvnojet del.

Narodni tradicionalen muzički orkestar (tajfa, grupa, banda)

Ovja narodni muzičari osnovala tajfe (grupe, bande) ot 2 duri 8 majstora, polojna so tupani i polojna so svirle. Obično idale ot ciganiski redovi, što rabotalje vo goranske sela ka kuači (majstori ot željezo) i ot našinci se poznavale i vikale “cigani”, “tupandžije” ili “svirladžije”. I den denešen se spomina Džemova legedarna tajfa ot Globočica, Džemo na svirle, Demalia na tupan, Majstor Džemo, živif na kraj ot 19 vek i prva polovina ot 20 vek, on go obogativ nibet so 4 epsko-tragične kajdina (Melodije) 1. Bitka za zaliv, 2. Bitka za Plevne (1877-1878), (melodija

² Gojković, Andrijana: *Narodni muzički instrumenti*, Beograd: IRO "Vuk Karadžić", 1989. ISBN 86-307-0298-2 str. 210

ot Osman-pašina pesna) 3. Bitka za Čanakkale (1915), 4. Mekam na grop ženin. (Ka mu umrela zhen, improviziraf jeno novo kajde, posle 7 dena ošof na grop da ga žela žena so svirla).

Na ovja tri muharebina panale mlogo šehidi ot naše sela, samo vo Čanakkale ostanalje više ot 230 šehida. Da ne se zabrajot ovja goranski junaci narod im ispuaf pesne, melodije ot ovja epske pesne vljezle vo Nibet.

Ot Džemeta štafeta ga zef majstor Merdžan, so sinoj Mahmud i Fazlija ot Brekinje, arnaucko selo vo opština Gora, posle Merdžana na kraj ot 20. vek se afirmisala Muso Ciganova tajfa ot Novo Selo, Muso na svirla Džemalia drugi na tupan ili Isa i Muhmud na svirla Džemalia i Kujtim na tupani. Posle Džemeta ot Globočica, ovaja bila naj jaka tajfa, ona prestavala Kukski region na nacionalni folkronni festivali i međunarodni folk festivala - vo Moskva, Dižon, Stambol, Skopje, Peking, Kairo i druge mesta. Virtuozni tupandžija Džemali Musa Točila dobif nagrada “Priznati Majstor” (Artist i Merituar) vo Republika Albanija.

Na kraj ot 20. vek i počotok 21. vek mladići ot Gora šo svršilje sredne muzičke škole, ili šo imalje merak da sviret na svirle i da tupaje na tupan, stignale da formiraje nekoliko profesionalne tajfe kašo se: Borska tajfa, dva tupana i dve svirle, “Braqa Memišovci” ot Orešek, Crneljeska tajfa i Orgoška grupa.

Vo Gora, osim tupani, šupeljka, kaval, dajre, muzika (saz) šo se sviri so usta i retko nekua harmonika i tambura, ne se poznate drugi narodni muzički instrumenti, ke nas toko reči sve radosti ot životni ciklus se praćaje so tupani. Za tija i za fakt šo deneska sme se sobrale za “Nibetfest” vo mua tema som odvojf pojće mesto za ovja dva norodni tradicionalni instrumenti - tupan i svirlla.

Nibet vo Gora:

Pošto tema mua je za nibet, ovde će spomneme samo tija momenti ot svadba ke igra uloga noroden orkestar so tupani i svirle. Najprvo qe se mućim da rastomaćim što je nibet. Sprema rahmetli Nazif Dokle: Avtor ot ”Reçnik Goranski (Nashinski) – Albanski”:

“Nibet -ot, -ov, -on. zh. v.: nibeti -ti, -vi, -ni. Nibet se 12-15 melodie ot goranske narodne pesne odbrane šo se sviret neprekinato ot svirladžije, sprema jeden rigorozen red, na naj solemni momenti ot svadba, kna ili sunet”³.

Rahmetli Nazif Dokle vo kniga “Torbeshet e Kukesit (Martesa)“, ka je reč za nibet napišaf:

“Goranski star nibet sadržavaf 10 kajdina (melodije) prirodno zapletene jena so druga, što se sviret (igraje) ne prekinato so tupan i svirla. Star nibet bif ot ovja kajdina: 1. Taksim (uvod), ka se

³ - Nazif Dokle. “Torbeshet e Kukesit (Martesa). Tirane “Gerr” 2013, Stranica 37- 38.

vljiza vo svadba, 3. Džafer Begova, 4. Džemulina, 5. Gurbetçiska, 6. Ćerim Ćehajina, 7. Omer-agina, 8. Novoženina, 9. Pelivanova, 10. Ka vljiza novožena vo ðerdek”⁴

Trebe da se znje i da se prima el repertor ot nibet neje tabu tema šo se rešila jenoš za svejeno, na denešen globalni svet evaluirala nošnja, adeti, muzički instrumenti, mentalitet za život, zaminale na Ahiret stari majstori, na žalos i nibet ovja narodni biser ne spasiv ot ovja fenomen.

Ke nas vo Gora deo Albanije narodna etno tradicija se začuvala pohubavo zbog dlga i stroga izolacija (1948-1999) i nibet toko reči ostanaf ka šo go ostajf usta Džemo pret 80 godine, so 15 kajdina. Svako kajde traje 5 duri 8 minuta a cev nibet šo se igra pret goleme grupe slušaoci i gledaoci ide sahat i pof duri 2 sahata.

Segašne majstori ka sakaje možet da gi isteraje sve 15 kajdina: ot uvod (taksim) duri želane so svirla na grop ženin, ama i mije i majstori trebe da pazime, da ne se uljuzneme vo “Talava”. Neka bide ovja okrugli sto apel da go čuvame naše blago ka šo ni go ostajlje babovci.

Nekolko obiçaji ot svadba vo Gora (Gledanik i Gledanica):

Deca i dejčiča ka nasipet po 15-16 godine će počnet da igraje ljubavne igre. (Dase gledaje) dečko šo qe igo staj prf oko jenojxi dejki se vika “Gledanik” a dejka “Gledanica”. Ako se desi da dejka prva da mu staj oko detetu, za nišan čemu prati jena čučka cveče “Povratika” vrzano so rese ot puas, što simbolizira verba (Besa) i obnovljene. Ako se desi, dete daga za gleda prvo, on na ðurðevden će i staj na porta ot kuća jeden gran ot vrba, što se razbira da ovaja dejka je fatena, I verba je simbol ot vegetacija i ot obnovljene. Posle ovja počinaje sastanke na korzo ot aksham, koga dejke posle dnevne rabote menujet halishta ot rabota, ilizaje pret porte i improvizujet pesne: “*Haj more kurto budalla / što da ti kaže zejnepa*” i menujet signali so gledanci. Je interesno dase potencira imena so kuje se nazivaje dvajca mlladiča na prvo kretane na put ot ljubav: *Gledanik i Gledanica*. šo saka da reče; daga viđish i date viđi, pret dase zasakaš i dase zemeš. Temelito ovja naziv, potvrduje da ke nas vo Gora nema ljubav, vrzene vo brak ili zhenidba dur nese viđish so partnera, dase pozneš i dase sakaš. Kašo se desava drukede, kede gi noset dejke ka “Svina vo vreča” ke jenogo čujeka šo nego vidella nikat.

Svadba:

Ceremonial ot ženitba vo kuća deteva, ke nas se vika “Svadba” a ke dejka “Kna” ovja se prajet paralelno vo četvertok ili nedela. Sadba vo Gora je jeden ot naj hubave obiçaji. Tuje se prestavaje i demonstriraje naše naj hubavi adeti, naša materialna i duhovna kultura. Svadba je znak ot ljubav za život i prirodni pllod, je institucija ot zanjeničko prijateljstvo i pomim vo sello, je naj blaga časha puna so optimizam i ravnopravnost. Ali je i jeden golem i fantastičen fokloren spektakl, ot naša folk- tradicija.

Ka se otvora sadba: ?

⁴ - Nazif Dokle. “Torbeshet e Kukesit (Martesa). Tirane “Gerr” 2013, Stranica 37- 38.

Svadba se otvara vo penevnik ili četvertok, vo sabah kače ileze zvezda denica. Na ovja ceremonial, prezent je bliska novoženina familia, Mati novoženina vo jeno korito će turi brašno pčnično, mallo šečer i voda i će vikne novožena dago zamesi kollač so puška ili alltipatlak, ot ka čego zameša, će ileze na pender ili hanaja i će pukne tri puti vo hava da javi sello, el svadba se otvorilla.

Po vremeno novožena so majmara⁵ i pomoč ot dva tri mlladiča će dignet na porta ot kuča ili na ballkon bajrak ot svadba. A žene kače go domeset kollač, će počet da redet krpče mllanestin

Štoje bajrak ot svadba ?

Bajrak ot svadba go gotvi familija, ot jenogo nestrečnogo mlladiča, sho zaginaf život ot ka muse okinaf den za svadba, ili šo umref na denoj ot svadba negova.⁶ Na bajrak se stavaje relike što ostajf rahmetlija: šamija šo mu pratilla gledanica ka ga izvadif (kase vrzale vo brak). šamije šo stavje svatoj na kapa, kutia ot tutun, mindil, kapa i drugi bečarski nakiti. Bajrak se čuva vo rahmelijina familija i se zima da šeta ot svadba na svadba. Bajrak se daruje so bele čorape. So bajrak se otvara svadba, se vodet svatoj. se ide na konjska trka, na sehir i se prečekujet zuanci. Prajene bajrak ot familia za jenogo bečara šo ne stignaf rados ot svadba, i potrblavane ot negovi druagri na svadbe nihne, je jeden ot naj čudni adeti, naj žallosen, kolko žallosen tolko i optimističen. Je zajenička svida protiv mreška šo mu okinalla život i radost na strede jenomu mlladiču. Adet ot svadbarski bajrak je unikalen i se nahođa samo vo Gora

Svadbeni običaji šo se pračaje so nibet:

Vo petok okollo dva sahata prêt akšam, ka čese na bliži vreme šo je napre rešeno da dojdet tupani, starešina ot kuča će isprate dve deca na kraj ot sello, ot ogriva snce, da zpazet signal el tupani idet, tupandije ka čese nablížet na jena dalečina okollo pollojna sahat du sello, će senet da počinet, i pollojna sahat prêt vreme šo go rešile da stignet vo sello, kede se praj svadba će udret dva tri puti sivno tupani. Ka će čujet sinjal el tupani idet svi nuškarc i ot kuča, so nih deca, novožena i majmar so starešina ot kuča na čello, će trnet da idet na “Gorno Brce” tradicionalno mesto kede se čekaje svdbarski tupani, šo go znejat i svi vele majstori ot tupan ijske tajfe, po put prečekancam šo trnale da čekaje tupani će im se združet toko reči svi muškarc i ot sello, šo go čule signal, so koj razbrale el tupani se blizu i brgo će dojdet na mesto kede se čekaje. Ka će stignet tupandije, čese pozdravet so mallsajbija, - Dobro ste dšole, - Dobro ve našle. Prečekanci čese naredet ka pollojna mesec, starešina vo strede, a svirle karši nih će počet da igraje (Udaraje nibet). Otec novoženin ili starešina ot kuča, najprf će izvadi ot kese jena kartmoneta so vrednost okollo deset kesina (deset evra denešne) čega napraj kauš i će muga staj vele majstoru vo zdna dopka ot svirlla, po nego će daruje i drugatogo svirllađija, posle nego tupandije gi darujet i dajđovci, ađofci, novožena i nekoj meraklija ot Nibet. “Kače počne zdna melodia vlizaje i

⁵ Majmar, jeden ot mallo, mllogo vrsnici novoženine, shto je ozhenet i mati i otec muse zhive

⁶ Elmaz Dokle, “Borje dhe Borjanet” (monografi) “siprint” Prizren, 2010

tupani”⁷.. Posle svi ka šose naredne na kollona jen po drugogo če trnet da idet vo kuče kese praj svadba, po put, ot omlladina se puje Omer agina pesna i se igraje muške hora.

Koga se udara nibet ?

Nibet je svadbarski običaj.

- Prv nibet se udara ka se čekaje svadbarski tupani;
- Ka će stignet tupani vo kuča se sviret nekoljko kajdina ot nibet;
- Fragmenti ot nibet se igraje ka se zujet dajdzovci, adžovci, sestre, tetke i naj bliska svojština;
 - Nibet se udara na celo ka go tražet zuanci kros odaje, kede se akomodirane, tujeka ot meraklije se diga adrenalin, ot jako tupane se treset pajačine ot tavani a majstoram im se pokrivaše glave, im se sipet skutoj so pare;
- So mekami ot nibet se pračaje i prečekujet halištari, tuje zaminujet svi na strga ot prvogo du z'đnogo. (Trebe da se misliš ako te vikaje halištar);
- Vo nedelja pred da se razdeni, novožena so majmara po nih tajfa so topami idet vo kuča dejkina šo će se praj mlanesta da ga razbudet so nibet i da izigra so drugače z'đno horo dejkečko;
- Nibet mu se udara binedžiji šo iljezof prv na trka i baš pelivanu;
- Vo ponedevnik, majstori ot ka će se odvojet so malsajbija ot svadba se tražet kroz kafane da udaraje nibet za meraklije.

Uloga ot tupani (narodni orkestar so tupani i svirle) na goranske narodne sadbe:

Narodna orkestra so svirle i tupani igra golema ulloga na goranska svadba sve običaji ot preček (Petok odruček, pa du iduče ponedevnik ka svršava svadba i se prača orkestar) majstori trebe da sviret ne umorno ne prekinato, toko reči okollo 18 sahata na den, rabota njihna imse poštuje i pllača, osim pazar imaje i bakšiši šo im davaje meraklije. Če spomneme nekoliko običaja sho se pračaje so tupani:

Meso ot svadba:

Jeden den pret svadba vo sbota, rano na sabahile, pret da trnet drvari vo šuma da beret drva za svadba. 3-4 mlladiča šose odredene ka pomočnici ot kuhina, če zemet volla i druga stoka šo se odvojlla za svadbarsko meso. Golema staka čega pokrijet so hajran, čega nakitet so cvečina, na gllava će im stajet venci, na šiha šarene šamije, zavodene ot hizmetčije, ispratene ot novožena, majmara i tupani čegi oneset na mahallska čezma, dagi napojet pret da gi zakolet. (Stoka šo je odredena za svadbarsko meso, se kole so specifičen običaj. Pošto oni se mislet ka kurbanu ot porodičko ponovene) ka će pijet voda jope ispratene so tupani, čegi oneset na mesto ke gi čekaje kasapi dagi kolet. Mrše ot meso gi dvojet i delet ahčije ot svadba, i odma digaje sađaci, stavaje kazani da ugotvet ruček za drvari, Svadbari i svadbarke .

Druge svadbarski običaji šose čekaje i pračaje so tupani:

⁷ Nazif Dokle. "Torbeshet e Kukesit" (Martesa). Stranica 37-38.

Drvavari, Kase vika svojština na svatba, Halištari, zuanci ot svatba, Kase beret svadbarice, Ka se razbduje mllanesta, Trka ot konji, Preček ot zuanci, kase beret svatoj, Ka se zima mllanesta so svatoj, Sehir, Ka vliza novožena vo đerde, Ka se zatvora svadba,

Vo Kukes, 07.05.2016.

Literatura:

- Gojković, Andrijana: *Narodni muzički instrumenti*, Beograd: IRO "Vuk Karadžić", 1989. ISBN 86-307-0298-2 str. 210
- Nazif Dokle."Rečnik Goranski (Nashinski) - Albanski Peçatnica Naukini Akademiji " Prof. Marin Drinov" Sofia, 2007. Stranica 717.
- Nazif Dokle."Torbeshet e Kukesit (Martesa). Tirane "Gerr" 2013, Stranica 37- 38.
- Akadimik Vaso Tole, "Enciklopedia e muzikes popullore Shqiptare germa D (Daullja) dhe C (Curla)"
- Elmaz Dokle, "Borje dhe Borjanet" (monografi) "siprint" Prizren 2010